

БУНЯКОВСЬКИЙ Віктор Якович

ЕКСПРЕС-ЖИТТЄПИС, найважливіші ціхи біографії

Національний статус, що склався у світі: російський.

Математик, перекладач. Винахідник планіметра, пантографа, приладу для додавання квадратів. В математиці існує науковий термін «Нерівність Коші – Буняковського».

З військової родини. Батько, Буняковський Я., – підполковник кінно-польського уланського полку. Народився 4 (16) грудня 1804 р. в м. Барі Могилівського повіту Подільської губернії Російської імперії (нині – районний центр Вінницької області України).

Помер 30 листопада (12 грудня) 1889 р. в м. Петербурзі Російської імперії (нині – м. Санкт-Петербург РФ). Похований поблизу церкви Смоленської Божої Матері.

Слухав лекції в Лозаннській академії (1822-1824), паризьких Сорбонні і «College de France» (1824-1827).

Працював викладачем Петербурзького 1-го кадетського корпусу (1826-1831), офіцерських класів Морського відомства (1827-1862), Петербурзьких гірничого інституту, Інституту шляхів сполучення (1830-1846), а також університету (1846-1859), наставником-спостерігачем Пажеського корпусу (1849-1859), віце-президентом Петербурзької академії наук (1864-1889). Академік Петербурзької академії наук (1830).

Почесний член усіх університетів на теренах Російської імперії.

Спеціалізувався з проблем математичного аналізу; теорії чисел; геометрії; теорії вірогідності і її застосування до демографії, статистики, страхової справи, теорії похибок тощо; актуарної математики; методики викладання математики і математичної лексики.

Теорія вірогідності домогла допомогти в рішенні багатьох соціальних питань. Наприклад, в облаштуванні страхових кас службовців для забезпечення пенсіями і допомогою. Недарма наш земляк виконував почесні обов'язки головного експерта з питань статистики і страхування уряду. Друкувався в газеті «Санкт-Петербурзькі відомості», журналах «Маяк», «Акти Імператорського Санкт-Петербурзького університету», «Морський збірник».

Б. – автор праць «Лексикон чистої и прикладної математики» (1839), «Основи математичної теорії вірогідностей» (1846), «Декілька слів про холеробоягузство» (1848), «Думки про рух народонаселення взагалі» (1850), «Паралельні прямі» (1853), «Опис рухомої таблиці для визначення місяця і числа Св. Великодня без жодного обчислення і просте рішення головних питань, які стосуються календаря грецько-російської церкви (1857), «Досвід про закони смертності в Росії і про розподіл православного народонаселення за віком» (1865), «Записка В. Я. Буняковського про винайдений ним снаряд, названий саморахівницями, за допомогою яких усуваються незручності звичайних рахівниць щодо перенесення одиниць з нижчого розряду у вищий» (1867).

Всього наш земляк залишив 108 наукових розвідок.

Перекладав Д. Байрона, Ч. Гарольда.

Що стосується особистого життя, то Б. рано втратив батька (1809).

За ініціативою Імператорської академії наук засновано премію ім. Буняковського (1875).

У Києві пройшла Міжнародна конференція пам'яті В. Я. Буняковського (2004).

Серед друзів та близьких знайомих Б. – М. Остроградський, П. Чебишев, А. Марков, В. Імшенецький, А. Савич, С. Ковалевська та ін.

***

НЕ ТОРСАТИ ОСНОВ, з релігійного кредо В. Буняковського

Застосовувати формули, які мають відношення до ослаблення вірогідності свідчень і переказів, до вірувань релігійних є потрясіння основ.

ХТО НАСПРАВДІ ПОМИЛЯЄТЬСЯ, з статті В. Буняковського «Зауваження на уявно знайдені п. Соколовим: 1) нову теорему з варіаційного числення і 2) помилки академіка Остроградського» Пан Соколов стверджує, що в мемуарі (з варіаційного числення) Остроградського залишилася і помилка Ейлера, і вкралась ще нова, важливіша, з неї належало б зробити висновок, що нашому академікові невідомі навіть правила однорідності диференціальних виразів, а отже, і основні початки диференціальних виразів, а отже, і основні початки диференціального числення. Отже, йдеться про престиж академіка, який досить утримує за собою ім'я першокласного математика...

ПОСДНУВАВ ТЕОРІЮ З ПРАКТИКОЮ, з статті І. Воронцової «Розвиток математики в Росії у XVIII ст.»

Буняковського цікавлять головним чином питання теоретичні. Велика частина їх в першу половину його діяльності відноситься до теорії чисел. Ця галузь математики за своїм характером суттєво різниться від аналізу. В той час, як аналіз гармонійно розвивається і відрізняється природною послідовністю своїх законів, теорія чисел відрізняється дивовижною химерністю і своєрідністю окремих її істин.

Більшість інших робіт Буняковського відноситься до теорії вірогідності. Він приклав багато зусиль і до практичного застосування теорії вірогідності до російської статистики. На основі його розробок були встановлені норми військового набору.

ЗАПРОПОНУВАВ НОВИЙ МЕТОД, з монографії Д. Пінаєвського «Демографічні дослідження вчених Петербурзької академії наук (1724-1917 рр.)»

Російський математик, член Петербурзької АН з 1830 р., її віце-президент Віктор Якович Буняковський розвивав основні постулати теорії вірогідності і застосування цієї теорії в демографічних розрахунках. У 1864 р. він запропонував новий метод (згодом названий його ім'ям) побудови таблиць смертності, який дозволяє адекватно зміряти рівень смертності в стабільному населенні.

В. Я. Буняковський також намагався визначити вікову структуру населення, співвідношення чоловічого і жіночого населення.

ВИРЯТУВАЛИ АКАДЕМІКИ-УКРАЇНЦІ, з розвідки В. Гнатенка «Питання страхування»

За Паризьким трактатом Росія була позбавлена права мати флот на Чорному морі. Передбачалося звільнення великого числа службовців, і для поліпшення їх становища вирішили заснувати в Морському відомстві емеритальну касу, котра мала розпочати видавати пенсій з 1859 р. Страхування життя тоді залишалося справою новою, а тим більше, що йшлося про розрахунок емеритальних кас і встановлення розмірів пенсій відповідно до розмірів вирахувань із утримання. Не дивно, що в комісію, яка повинна була розробити касовий статут, увійшли два академіки з математики Остроградський і Буняковський, які і виконали всі необхідні розрахунки й теоретичне їх обґрунтували. Праці цієї комісії тоді ж були надруковані.

ПОНЕР ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ, з кореспонденції О. Ананьєва «Саморахівниці академіка Буняковського»

Російські рахівниці пройшли довгий шлях розвитку – від «доштового рахунку» XVII століття з чотирма рахунковими полями в двох доладних скриньках до сучасних рахівниць в дерев'яній рамі. Впродовж декількох століть саме рахівниці були основним приладом для виконання арифметичних дій.

Віктор Якович Буняковський звернув увагу на одну незручність, яка виникала при роботі з рахівницями, пов'язане з перенесенням одиниць з нижчого розряду у вищий. Бажаючи його усунути, він винайшов прилад, який назвав саморахівницями. «Найменування це виправдовується тим, – пояснював академік, – що, з одного боку, в моєму приладі постановка цифр має велику схожість з перекиданням кісточок, а з іншого, що числа на ньому складаються самі, причому одиниці різних розрядів самі розміщуються у відповідних місцях».

Вдосконалені саморахівниці Буняковського призначені для складання великого числа двозначних доданків, але на них можна й віднімати. Прилад складається з латунного диска, що обертається, укріпленого на дерев'яній дошці, і нерухомого металевого кільця з нанесеними числами (від 1 до 99).

У повчанні з користування приладом підкреслювалося, що він простий за конструкцією, а головне його призначення – «визначення механічним шляхом підсумку великого числа доданків, написаних підряд».

...Прилад залишався маловідомим навіть в Росії унаслідок існування одного екземпляра.

...До нашого часу дійшло два екземпляри саморахівниць, один з яких зберігається в Петрозаводському краєзнавчому музеї, а другий – в Політехнічному музеї.

НЕ ГІРШИЙ ЗА НІМЦІВ, зі спогадів О. Нікітенка

Вороже ставлення до німців (кандидатами були від «російської партії» В. Я. Буняковський і від «німецької партії» А. Ф. Міддендорф, – стало у нас хворобою багатьох.

Звичайно, добре і належить стояти за своїх – але чим стояти? Справою, здібностями, працею і сумлінністю, а не одним гвалтом, що ми, мовляв, росіяни! Німці ведуть перед у нас в багатьох спеціальних випадках тому, що вони працьовитіші, а головне – дружно прагнуть до досягнення загальної мети. У цьому запорука їх успіху.

ОСОБЛИВА ПОШАНА, з нарису Д. Смирнова «Буняковський Віктор Якович»
В. Є. Прудников відзначив, що про жодного з видних російських математиків 19 століття не збереглися до наших днів так багато висловів, як про Буняковського; причому жоден з них не містить негативної думки. Залишаючись визнаним ученим і чудовим професором, він мав дві важливі якості: чуйним розумом і чуйною душею. Він був одним з найдоступніших для молоді професором. Понад те, він був справжнім товаришем студентам.
У стосунках Буняковського з людьми, з якими його зіштовхувало життя, спостерігається глибока щира доброзичливість і дивовижна здатність не давати співбесідникові відчувати високу авторитетність висловлюваних власних думок. Вказані етичні якості, у зв'язку з винятковою його відданістю науці, забезпечили йому особливо глибоку пошану.

НА ЛИСТА НЕ ВІДГУКНУВСЯ, з дослідження О. Купріянової «Андрій Андрійович Марков»
У шкільні роки він самостійно вивчив початки вищої математики і винайшов, як йому здавалося, новий метод інтеграції звичайних диференціальних рівнянь з постійними коефіцієнтами. Про своє «відкриття» він повідомив академіка Буняковського В. Я. та професорів Золотарьова О. І. і Коркіна О. М. Перший не удостоїв його відповіддю, а два інших відгукнулися співчутливими листами.
Метод набув визнання.

«ЗАБУВАЮТЬ» СВІДОМО, з книги С. Гомонова «Чудові нерівності»
Часто і абсолютно несправедливо ...нерівність, про яку йдеться в даному розділі називають нерівністю Коші без будь-якої згадки прізвища чудового російського математика Віктора Яковича Буняковського.

І БАДЬОРА ЛЮДИНА – СМЕРТНА, з некрологу Петербурзької академії наук
Спокійною і тихою була його смерть, як спокійним і тихим було його довге життя. Роки підкрадалися до нього непомітно, майже не даючи себе знати на його душевних здібностях, так що всі ми, бачивши його перед нами впродовж довгої низки років завжди однаково бадьорим і розумово здоровим, могли часом забувати, що людина смертна.